

# Śladami pamięci

Elżbieta DĄBROWSKA

## Profesor Marian Kaczmarek w literacko-kulturowej przestrzeni nie tylko staropolskiej



Profesor Marian Kaczmarek zapisał się w historii literatury polskiej jako badacz otwarty na wielość i różnorodność literacko-kulturowych doświadczeń, zanurzony w staropolszczyźnie widział zarówno tropy polskie, jak i tropy kultury europejskiej<sup>1</sup>. Odślaniał wartości tekstów w odmianach czasów dawnych, ale wskazywał zarazem ścieżki przejścia owej dawności do dyskursów współczesnych. W ten sposób Profesor odślaniał dynamiczną naturę literatury i kultury, wskazywał miejsca powtórzenia i zmiany tego, co z jednej strony

---

<sup>1</sup> Wykład otwarty (12 XI 2014) poświęcony Profesorowi Marianowi Kaczmarkowi (prezes OTPN-u w latach 1974–1978) – inauguracja cyklu pod nazwą: „Śladami pamięci”. Projekt Muzeum Uniwersytetu Opolskiego (dr Wanda Matwiejczuk – kierownik), realizacja we współpracy z Opolskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk (prof. dr hab. Elżbieta Dąbrowska – prezes OTPN). Wystawa piśmarstwa naukowego Profesora i jego działalności (od Wyższej Szkoły Pedagogicznej do Uniwersytetu) była integralną częścią spotkania (zob. dokumentacja fotograficzna zamieszczona w niniejszym numerze „Kwartalnika Opolskiego”).

wracało do źródeł, z drugiej zaś unaoczniało zmienne pole obecności owych źródeł. W badawczym oglądzie rzeczy był Profesor Kaczmarek wnikliwym obserwatorem „dynamicznej archeologii” sztuki literackiej, kształtowania się jej charakteru w ruchu stałych i zmiennych poetyk, stylów i gatunków. Staropolszczyzna w jego ujęciu jawi się nam bowiem nie tylko jako dawna literacko-kulturowa przestrzeń, lecz także jako „tu i teraz” przywoływana i aktualizowana tematyka rozważań nad doświadczeniem ludzkiego losu, ogólnych i indywidualnych rytmów *peregrinatio vitae*. Tego, co wędruje po gościńcach kultury, co spotykamy jako znamię swoich czasów i z czym stale musimy się mierzyć.

Jednym z podjętych tropów interpretacyjnych Profesora Kaczmarka jest paraboliczny styl lektury tekstów staropolskich – wsłuchiwanie się w ich głosy i tonacje, odkrywanie dawnych i aktualnych znaczeń „na krawędziach rzeczywistości wykreowanej i równocześnie zakotwiczonej w realnym świecie”. Ten rodzaj badawczej wrażliwości pozwala też uchwycić etyczne brzmienia dzieła literackiego, wywieść z niego treści ważne dla aksjologicznie cechowanej formy, stylu i postawy. Raptularz, peregrynacja, kronika, pamiętnik, diariusz, list, autobiografia – mogły więc stać się pretekstem do rozmowy o światach wartości, zgodnych i niezgodnych językach międzyludzkich.

Poprzez studia Mariana Kaczmarka nad *Pamiętnikami* Jana Chryzostoma Paska poznajemy formy obecności mitów sarmackich, których charakter (style bycia i style życia) badacz obnaża i krytycznie przedstawia. Czyni to w szerokim kontekście odniesienia, także w konfrontacji z twórczością Mikołaja Sępa Szarzyńskiego i Wacława Potockiego. „Pasek z uporem przekształca rzeczywistość realną w rzeczywistość zmitologizowaną” – pisze Kaczmarek – stąd potrzeba odrzucenia owych „zmitologizowanych wzorców” na korzyść postawy poszukującej, także poprzez ponawianie pytań stawianych „egzystencjalnie rozchwianemu światu”<sup>2</sup>.

Można powiedzieć, że obrane przez Mariana Kaczmarka kierunki lektury tekstów dawnych zdecydowanie aktualizują temat kondycji współczesnego świata i człowieka – w tym etycznego wymiaru sztuki, nie tylko literackiej. Dzieje się tak dlatego, że style dialogu Profesora Kaczmarka z tradycją, Jego czytanie i odczytywanie staropolskiego pisarstwa wchodzi w porównawczo otwarte przestrzenie doświadczenia, zarówno badawczego, jak i kulturowego oraz życiowego. A zatem można tutaj spotkać podobne i różne rzeczywistości, obrazy i

---

<sup>2</sup> M. Kaczmarek, *Wstęp, wybór, komentarz*, [do:] J.Ch. Pasek, *Pamiętniki*, Wrocław 1990, s. 3–30. Zob. idem, *Paraboliczność „Pamiętników” J.CH. Paska*, „Zeszyty Naukowe WSP Opole. Filologia Polska” 1990, z. 29, s. 39–44; idem, *Sarmacka perspektywa sławy. „Nad Wojną chochimską” Wacława Potockiego*, Wrocław 1982; idem, *Epicki kształt poematów historycznych Samuela Twardowskiego*, Wrocław 1972; idem, *Paraboliczność jako barokowe uniwersum*, [w:] *W kręgach baroku i barokowości. Studia*, red. M. Kaczmarek, Opole 1993.



Wystawa poświęcona Profesorowi Marianowi Kaczmarkowi



Studentki Instytutu Polonistyki i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Opolskiego zapoznają się z wystawą i dorobkiem Profesora Mariana Kaczmarka





Na zdjęciach od lewej: dr hab. Mirosław Lenart, prof. UO, prof. dr hab. Elżbieta Dąbrowska, prof. dr hab. Dorota Simonides idą „śladami pamięci” i mówią o pracy naukowo-badawczej i działalności uniwersyteckiej Profesora Mariana Kaczmarka



Od lewej: dr Michał Kaczmarek, Tadeusz Szafranski, dr Agnieszka Kaczmarek, Teresa Piwovar, dr Wanda Matwiejczuk, Łucja Kaczmarek, dr Maria Rowińska-Szczepaniak, prof. dr hab. Elżbieta Dąbrowska, Katarzyna Mazur-Kulesza

motywy przypisane do swoich czasów, ale i te wędrujące przez czasy, teksty, języki i kultury (od staropolskiej do nowopolskiej).

Kiedy więc Profesor Kaczmarek bierze na analityczny warsztat poezję współczesną, to nie tylko prowadzi dwukierunkowo orientowany dialog literacki, ale poprzez fakt zbliżenia kultur mówi o „analogiach dramatyizmu przeżywania własnej egzystencji”: o kryzysie wartości, świadomości przemijania i niepewności ludzkiego losu, ale i tęsknoty za trwałością, gdy „śmierć za nami szybkie czyni kroki”. Tematy ważne dla barokowych nurtów intelektualnych – o których pisał Marian Kaczmarek – wracają dzisiaj w wielopostaciowych wariantach „dziedzictwa i analogii”, są silnie obecne i wyraziste nie tylko w rozmowach końca XX wieku, ale znaczą też wiek XXI, razem z – mniej lub bardziej odczuwanym – kryzysem „humanistycznej frazy” i próbami jego przezwyciężenia. W ten sposób zbierane z historii literatury motywy i tematy wędrowne stają się dla Profesora Kaczmarka tekstem i pretekstem dla literacko-kulturowych rozważań, miejscem dociekania: i tego, „skąd jesteśmy”, i tego, „dokąd zmierzamy”. Wówczas też przenikanie się dawności i współczesności, zawsze z różnicującym akcentem – co charakterystyczne dla naukowej dysputy Mariana Kaczmarka – skutkuje wiedzą zwielokrotnioną, efektem wzajemnie oświeclających się przestrzeni staro- i nowopolskiej kultury.

I tak, wędrówki Profesora „duktem czasów” prowadzą nas jednocześnie do miejsc osobnych i wspólnych, pokazują swoiste łączniki i przejścia między dawnymi a nowymi czasy, eksponują znaczące ogniwa procesu historyczno-literackiego, będące – jak mówi badacz – punktami stycznymi dialogu tradycji i współczesności<sup>3</sup>. Trzeba przy tym powiedzieć, że zanim współczesna metodologia zauważyła walory poetyki kulturowej i interkulturowej, Profesor Kaczmarek już ten styl badawczy uprawiał i sprawdzał w swoich peregrinacjach po tekstach i kontekstach kulturowych. Objawiał formy, treści i znaczenia, spotykał się z nimi na „skrzyżowaniu” dróg i obrazów, tłumaczył literackie światy językiem stylistyczno-gatunkowych konwencji i wytraconych z tych konwencji interpretacji. Tego rodzaju oglądy silnie też określały pole badawczych penetracji Mariana Kaczmarka, który pytał zarówno o źródła literacko-kulturowych zróżnicowań, jak i o przyczyny oraz skutki dialogizowania literatury współczesnej z literaturą dawną. Pytania te stały się także zacznym projektem prowadzonego przez Profesora w ramach „problemów węzłowych” (dzisiejsze „granty”) i realizowanego przez zespół literaturoznawców Instytutu Filologii Polskiej (Katedra Literatury Polskiej ówczesnej Wyższej Szkoły Pedagogicznej). Po-

---

<sup>3</sup> Zob. M. Kaczmarek, *Od exemplum do wielkiej metafory*, [w:] *Dawność kulturowa w literaturach słowiańskich drugiej połowy XX wieku. Materiały z konferencji naukowej, Opole 19–20 X 1993*, red. M. Kaczmarek, Opole 1993, s. 21–32; idem, *Sarmackie parantele literatury naszej współczesności*, „Opole” 1984, nr 6, s. 12–13.

kłosem tych badań były seminaria naukowe i ogólnopolskie konferencje, także kilka tomów zbiorowych, których wartość nadrzędną stanowi rozpoznanie literacko-kulturowych odniesień i relacji. Przede wszystkim zaś – na co wskazywał Profesor Kaczmarek – unaocznienie tego, jak dawne tradycje (dalsze, bliższe) kształtowały i nadal kształtują naszą współczesność.

Fakt ten doskonale dokumentuje odkrywanie baroku w literaturze współczesnej, co ujawnia się zarówno w skali jego obecności, jak i w wielości rozmaitych oraz niejednorodnych wcieleń artystycznego powtórzenia i przetworzenia. Zmienne konteksty obrazują także coraz to inne strony literacko-kulturowych doświadczeń, nie tyle jawnych, ile dopiero odkrywanych przejść między utworami i między tradycjami (od antyku poprzez średniowiecze, renesans, barok i oświecenie do współczesności). W tym także ujęciu droga wiodąca „od anatemy do fascynacji” barokiem byłaby zarazem drogą jego odkrywania i odmieniania przez literacko-kulturowe przypadki, także nowe – nierzadko zaskakujące – odczytania, metamorfozy stylów odbioru i języków wartości<sup>4</sup>. Świadectwem działania owej „tradycji w ruchu” są książki zbiorowe przygotowane pod redakcją Profesora Mariana Kaczmarka i monografia autorska, która z Jego inspiracji powstała i której był duchowym opiekunem<sup>5</sup>.

Z lekcji tradycji prowadzonych przez Profesora Mariana Kaczmarka nie tylko wynosimy wiedzę o formach jej obecności w kulturze, lecz także uczymy się dostrzegania rozmaitych śladów „dawnego dziedzictwa kulturowego w twórczości wielu współczesnych pisarzy manifestujących różne postawy filozoficzne i estetyczne, należących do odmiennych nurtów i grup literackich, reprezentujących zróżnicowane poetyki i konwencje”. Poznajemy owe tradycje poprzez jej różnorodne postaci i oblicza: „od form imitujących i ponawiających dawne wzorce”, odległe obrazy świata i człowieka, po „próby włączenia dawnych doświadczeń twórczych w jednolity plan czasowy «wiecznej terażniejszości». Wszystkie te odwołania wypływają z ciagle odczuwanej potrzeby zakorzenienia się w historii i powrotu do źródeł [...]”<sup>6</sup>, o czym przekonuje Marian Kaczmarek.

<sup>4</sup> Zob. M. Kaczmarek, *Od anatemy do fascynacji, czyli o żywej obecności sarmackiego baroku w literaturze społecznej*, [w:] *Barok i barokowość w literaturze polskiej. Referaty i komunikaty przedstawione na sesji naukowej w dniach 13–14 kwietnia 1983 r.*, red. M. Kaczmarek, Opole 1985, s. 91–105.

<sup>5</sup> *Barok i barokowość w literaturze polskiej...; W kregach baroku i barokowości...; Dawność kulturowa w literaturach słowiańskich drugiej połowy XIX wieku...* Zob. też: E. Dąbrowska, *Teksty w ruchu. Powroty baroku w polskiej poezji współczesnej*, Opole 2001; M. Rowińska-Szczepaniak, *„I powraca co było”. Współczesnego poety świadectwo przeszłości*, [w:] *Region. Współczesne przejawy dziedzictwa*, red. W. Musialik, Opole 2014.

<sup>6</sup> Cytaty z opracowania: M. Kaczmarek, *Dawność kulturowa w literaturze XX wieku (średniowiecze – renesans – barok – oświecenie)*, [w:] *Słownik literatury polskiej XX wieku*, Wrocław 1992, s. 170. Zob. też: M. Kaczmarek, *Norwid poezji staropolskiej? Lekcja literatury*, „Opole”

Jego głos w sprawie tradycji ma mocne brzmienie we współczesnym dyskursie humanistycznym, akcentuje rolę i wagę dialogu z tradycją, jego znaczenie dla literacko-kulturowej wiedzy o przeszłości i teraźniejszości. Także poprzez szczególne uchwycenie tropów „ja” w świecie współczesnym: z jednej strony otwarcia świata na różnorodność doświadczeń, z drugiej zaś dookreślenia siebie pamięcią własnej przeszłości, pamięcią „potwierdzającą ciągłość naszego istnienia” – jakby o tym powiedział Profesor Kaczmarek.

---

1975, nr 11, s. 14–15; *Rozmowa z doc. dr hab. Marianem Kaczmarkiem Prorektorem WSP w Opolu*, rozmawia J. Hajduk-Nijakowska, „Opole” 1978, nr 12.

